Virtuel fortid, *nu*, fremtid

Antropologen Richard Schechners model og begreb for kollektiv refleksivitet: »Restored behavior«

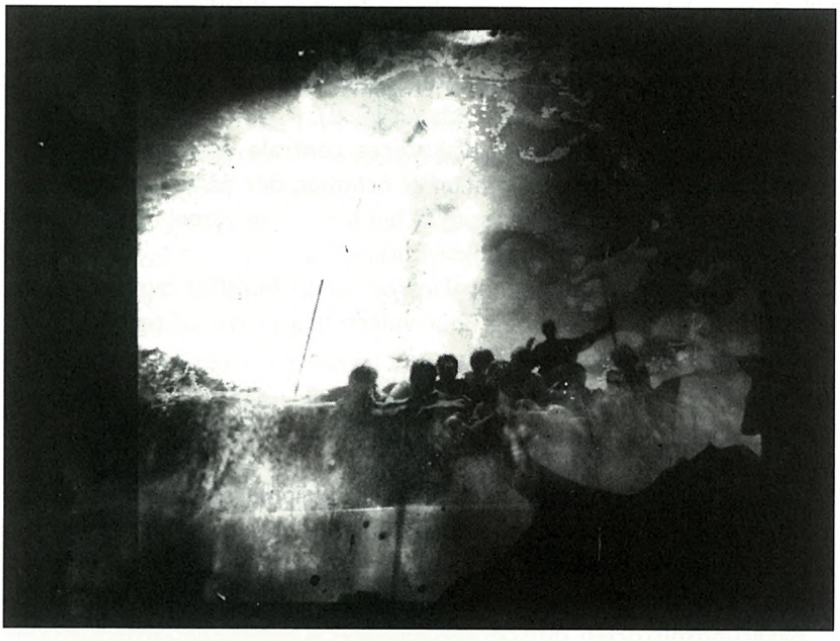

– Det er Jakob og det er Peter eller også er det omvendt.
– Nej, dét er Peter!

To drenge står og betragter et fotografi. Vi kan følge situationen i videoen *Hulkamera*. Billedet er skjoldet og sløret. Man kan ane skikkelser og omgivelser, og billedet giver samtidig rig mulighed for diskussion: Hvem ser vi? Hvem var med til optagelsen? Hvordan foregik den?

Billedet er i denne forstand mere en del af en fortælling, end det er en vellignende fotografisk skildring. Der skete noget engang foran hulkameraet, dette »engang« blander sig med oplevelser fra andre optagelse, og det underkastes nu divergerende tolkninger. Negativer og kopier er i cirkulation i mørkekammeret, de venter nærmest på at blive taget frem til beskuelse. Fotografierne udgør sammen med fælles fotografiske oplevelser muligheder for fremtidige ny-tolkninger.[1]

Et nøgleord i disse tolkningsprocesser omkring de slørede fotografier er »kollektiv refleksivitet«: børnene håndterer en vifte af synsvinkler på billederne, på begivenhederne og hinanden. Jeg vil lade dette eksempel være et afsæt til antropologen Richard Schechners perspektiver på »kollektiv refleksivitet«. Dette præsenteres i artiklen »Collective Reflexivity, Restoration of Behavior«. (Schechner, 1982).

Herunder præsenteres og diskuteres centrale og udvalgte dele af Schechners begreb om *restoration of behavior*, der på udfordrende vis strækker sig ind i tematikker som fx leg, fortælling, video, fotografi, kulturstudier – og »kollektiv refleksivitet«.[2]

Vejen går over en kort, generel introduktion, herefter over en grafisk illustration af Schechners begreber, videre til aspekter af teater og film for sluttelig at omhandle leg.

»Strips«, film, performance

Schechner anvender redigeringen af en film, »klipningen« som en metafor for begrebet om *restored behavior*: de enkelte optagelser, »strips«, kan i klipperummet kombineres og rearrangeres uafhængigt af de omstændigheder, der førte til deres tilblivelse.

Baggrundshistorien, omstændighederne og begivenhederne fortoner sig iflg. Schechner som en historisk baggrundsfigur i denne opfattelse af filmiske »strips«: »How the strip was made, found, developed may be unknown or covered over and elaborated by myth«. (Ibid. s. 39).

I Schechners forstand er der tale om filmisk råmateriale »things, items, material«. (Ibid.). »Strips« kan danne grundlag for skabelsen af en ny helhed, et stykke fremtid i form af en »film« som produkt og som tolkningsmulighed.

»Strips« er hermed fortid: visuelle brudstykker, hvoraf der i klipperummet sker opbygning og tilføjelse af betydning.

»Filmen« er fremtid: en »restoration«, et udtryk for en skabende proces og repræsentation, der kan indgå i kommende visninger og begivenheder for publikum.

»No«: afgrænsede rum for betydning

Resultatet af en sådan »restoration« kan synes ganske fjernt fra de oprindelige begivenheder: »The original »truth« and »motivation« of the behavior may be lost, ignored, contradicted«. (Ibid.). Schechner lader »restored behavior« omfatte et bredt udsnit af menneskelige udtryksformer. Han taler i denne forbindelse om varianter af film, teater, leg og ydermere om shamanisme, ritual, teater, terapi, psykodrama mv. Et samlende begreb er »performance«.

Ydermere påpeger Schechner, at det er karakteristisk, at den *kropslige praksis* og *udøvelse* i forbindelse med *restored behavior* er væsentlig samtidig med, at den er symbolsk og refleksiv. I denne »restoration« er både gentagelse og det performative *nu* afgørende: »Performance never means for the first time (...) thousands of years before movies, rituals were made from strips of restored behavior so that action and stasis could coexist ind the same act.« (Ibid. s. 40)

Men ifølge Schechner er der *ikke* tale om automatiserede gentagelser af en tradition. Der handles i valg og i distance til udøvelsen: »only when the actor can say »no« to an action there is the possibility of restored behavior«. (Ibid. s. 41).

Performerne har i »restored behavior« mulighed for at agere som om, man »var en anden« eller at indgå i en anderledes »tilstand af følelse eller væren«. Således har enkeltpersoner og grupper mulighed for, at: (blive) »someone else 'for the time being', or the chance to re-become what they once were. Or even, and most often, to re-become what they never were«. (Ibid. s. 40).

Perspektiv: »restored behavior«

»Re-become what they never were«! En »restoration« af en begivenhed, som aldrig har fundet sted, men som samtidig er grundlag for praksis, øvelse og udvikling i sociale rum. Et forbløffende begreb forekommer det mig!

Netop Schechners etablering af begreber om »strips« og »film« åbner for en teoretisk forståelse af den distinktion mellem *dokumentation* og *beretning*, jeg har foretaget i serien af videoer *Børnekultur – medielege*: ordet »beretning« understreger karakteren af den bearbejdede virkelighed. Jeg og børnene redigerer, vælger og former: »strips«.

Det er tillige min tanke, at hulkamerafotografernes samling af negativer i mørkekammeret i en vis forstand kan sidestilles med »strips«: optagelser, der ventede på ny organisering og fortolkning.

I det følgende vil jeg nu søge at præcisere idé og indhold i Schechners

model. Da begrebet er ganske komplekst, inddrager jeg en trin-for-trin udlægning af modellen.

Kollektive, refleksive bevægelser

Figuren viser hvordan »restored behavior« kan udfolde sig på forskellige måder i tid, i handling og som social begivenhed.

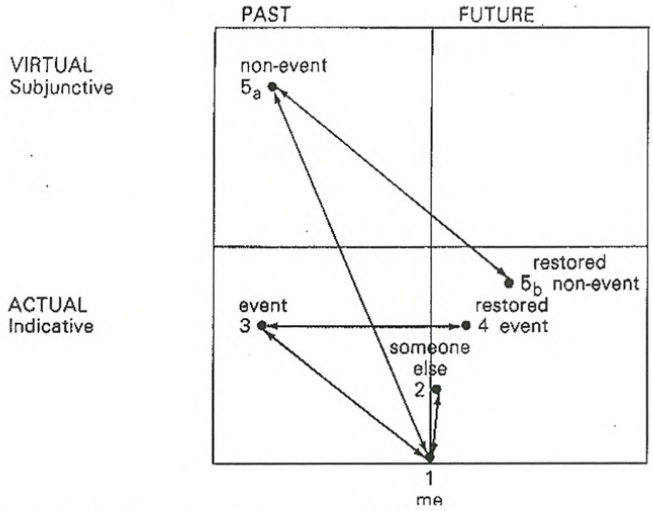

Model, »restored behavior«: (Schechner 1982 s. 42)

I bevægelsen 1→2 er der iflg. Schechner tale om en afgrænset udøvelse; performeren handler ud fra en individuel impuls, der ikke er baseret på øvelse eller tradition. Vi ser en faktisk (indikativ) handling, der strækker sig kortvarigt frem i tiden.

Schechner iagttager herefter, at bevægelsen 1→3→4 er karakteristisk for fx japansk no-teater. Her traderes teaterformens elementer i forholdsvis præcise former. Formuleringen af variationer er forbeholdt en eksklusiv kreds af no-mestre. (Ibid. s. 41 ff).

No-teaterformen, dens praksis og tænkning fremstår som en *restored event*, en *mise-en-scene*, hvori indgår minimale variationer. Og dog rummer no-teatret et overraskelses- eller uforudsigelighedselement: der var oprindeligt tale om forestillinger, hvor spillere og musikere blev bragt sammen til netop én fremvisning. Derefter spredtes aktørerne for at indgå i helt nye No-sammenhænge. (Ibid. s. 42).

No-spillere funderer således hver især deres hyppige skift af opførelses-

sammenhæng på en tradition, der strækker sig flere hundrede år tilbage. En tradition, hvor der sker en »restoration« af (næsten) imitativ karakter.

Non-events

Blot én forestilling! Hver gang i nye spillerkombinationer! Den afgørende interessante bevægelse i Schechners model består imidlertid af bevægelsen: 1→5a→5b.

Udgangspunktet er »me«, 1: et *jeg* midt mellem fortid og fremtid: *nu*.

Individet etablerer sammen med andre mennesker forestillinger om en fiktiv, fortidig begivenhed: 1→5a.

Og gruppen tager initiativ til at genskabe denne fiktive, fortidige begivenhed. Vi har da at gøre med en fiktiv og fremtidig »restored non-event«: 5a→5b. I bevægelsen er der tale om 1→5a→5b virtuelle, historiske og fremtidige mulighedsfelter, hvor: »the event to be restored is either forgotten, never was, or is overlaid with material, so much that it's historicity is irrelevant«. (Ibid. s. 43).

Spørgsmålet er nu: hvad vil det indebære, at grupper af mennesker kropsliggør og performer fiktive, historiske begivenheder? Hvilke refleksive »indstillinger«, overenskomster og forberedelser gør det muligt overhovedet at mødes og handle i begivenheder, som tager form under forhandling og fortsat bearbejdning: »strips«?

Desuden er det nærliggende at spørge: hvilken karakter antager den refleksivitet, som kan støtte orienteringen i tid og rum, så muligheden for ødelæggende kollektiv forvirring og tabsoplevelse ikke indtræffer?

Således udvides fokus på Schechners model, og jeg inddrager opklarende eksempler, hvor det er muligt.

Forandring – virtualitet

Bevægelsen fra 1→5b er ikke statisk; den er *ikke* en tilstræbt identisk genetablering af en tidligere orden (som vi overvejende så det i Noteatret: bevægelsen 1→3→4), men derimod er der tale om en praksis med handlende, kropslige og foranderlige kvaliteter: »Performance is not merely a selection from data arranged and interpreted; it is behavior itself and carries with it a kernel of originality, making it the subject for further interpretation, the source of further history«. (Ibid. s. 42).

Forløbet af øvelser, gentagelse over tid synes her at være af central betydning: »Usefull recollections (of earlier events) are not of »how it was« but of »how we used to do it«. The »it« is not of the event but of an earlier rehersal«. (Ibid. s. 44).

Det er praksisfeltet, udøvelsen i gruppen, der udgør en afgørende kvalitet og som forbinder den virtuelle historiske »non-event« med en fremtidig »restored non-event«. Udøvelsen og færdigheden veksler med en kollektiv bevidsthed om, at der netop er tale om »non-events« – ikke som en mangel, men som et potentiale, som liv: »(The) ability to accept change is a characteristic of a living tradition«. (Ibid. s. 43).

Denne tilpasningsevne handler i Schechners forstand ikke om en defensiv eftergiven og accept. Derimod har vi at gøre med handling, vilje og kritiske blikke på de traditioner, mennesker orienterer sig i.

Dokumentarisk filmprojekt som »restauration«

I det følgende møder vi et eksempel på et antropologisk filmprojekt, der bidrager til at belyse Schechners model. Dette indslag åbner tillige for en perspektivering af den inddragelse af video, jeg har praktiseret blandt børn.

Schechner sætte et kritisk lys på filmen *Altar of Fire*. Tidspunktet er 1975, og projektet skildrer et indisk ritual, der udfolder sig over 12 dage. Antropologerne og filmskaberne Frits Staal og Robert Gardner pointerer i filmen, at ritualet er ved at forsvinde på tidspunktet for optagelserne: det er sidste mulighed for at se begivenheden! (Ibid. s. 50 ff).

Schechner angriber – og det synes at være med rette – denne form for dokumentation og opfattelsen af *restored behavior*. I Staals og Gardners iver efter at »indfange« og »bevare« et stykke indisk kultur indgår således iflg. Schechner en række forhold, filmskaberne ikke ænser og reflekterer.

For eksempel er begivenheden, ritualet, ikke mere en del af en levende praksis: »It was restored in order to be filmed«. (Ibid. s. 52.). Filmskaberne tror og fastholder, at der er tale om en 1→3→4-begivenhed, og den fatale misforståelse sker, idet de ikke gør sig klart, at deres arbejde udgør en 1→5a→5b-begivenhed: ritualet er her en til lejligheden genskabt begivenhed.

Proces og udøvelse træder således i baggrunden i forhold til produktet: »The movie (...) replaces the »original« event; the movie is what we have of the past«. (Ibid. s. 53).

Filmoptagelsen bliver i sig selv en form for ritual, der overser det oprindelige rituals indhold. Ganske problematisk tilføjes filmarbejdet ifølge Schechner ikke et refleksivt blik af antropologerne. (Ibid. s. 78).

Hvad filmskaberne ej heller ænser er, at der under filmoptagelserne opstår en parallel kultur, en social begivenhed, der initieres af både selve mediebegivenheden og tilstedeværelsen af antropologer og filmfolk fra

udlandet. En del af udvekslingen blandt de lokale beboere består i diskussion om holdninger til fx dyreofringer i ritualet. (Ibid. s. 50).

I denne forstand trives en livlig og autentisk indisk *restored behavior* blandt de flokke af tilrejsende og lokale folk, der nysgerrigt følger og diskuterer filmoptagelser og bestræbelser i forbindelse med ritualet – alt dette udgør i følge Schechner en samtidig levende kontekst, der udfolder sig ganske uset for de filmskabere, som var rejst til området for netop at studere indisk kultur.

Muligheden: den frugtbare fejl

På baggrund af *Altar of Fire* ser vi nu, at videoen *Hulkamera* både som idé og som teknik indgår i serier af uforudsigelige forhold. Denne processualitet bidrager til, at fx en forberedt drejebog, skudliste og en afgrænset og statisk synsvinkel virker meningsløse som grundlag for en dokumentarisk video. Vi har at gøre med komplekse begivenheder, hvor jeg så at sige må stole på, at børnene vil være med til at genskabe deres erfaringer med fotografiets visuelle potentialer.

Denne »restoration« forløber ikke blot som udsagn og handlinger, der er identiske med »noget der er sket«, men snarere som en skærpet opmærksomhed fx over for de muligheder, der tidligere har vist sig at være frugtbare i fotograferingen, og som måske kan realiseres igen i et eller andet omfang sammen med mig og et videokamera.

Det uventede, »det mangelfulde« eller »parallelle kulturer« jfr. *Altar of Fire* rummer måske netop de kvaliteter af viden om billeder, leg og fortælling, som jeg ønsker at berette om.

»The whole bundle«

Schechner opstiller således en ganske tankevækkende model for »kollektiv refleksivitet«; et forsøg på at skabe indsigt i et fænomen, der strækker sig på tværs af kulturer, fra ritual til moderne teaterformer og performances og videre til folkelig fortælling. Nøgleord, nogle af dem, er *udøvelse* og *praksis*.

Modellen kan skabe overblik og kan være et redskab for analyse; men en adskillelse af delelementerne i modellen er ifølge Schechner ikke brugbar, hverken i forbindelse med analyse eller praksis: »The model is meant to provide guideposts in a dynamic system«. (Ibid. s. 47).

I *restored behavior* har vi med helheder at gøre, en samlet bevægelse: »whose center cannot be located in any time or mood but in the whole bundle, the full complex interrelation among them all«. (Ibid.).

Punkterne 1, 5a eller 5b er, som jeg forstår Schechner, ikke hierarkisk ordnede delelementer, ej heller er der tale om en tidsmæssigt progression, som kunne lyde: »først udtænke ideer, så planlægge, så udøve«. Det virtuelle/subjunktive område i modellen og det faktiske/indikative område interagerer i simultan vekslen og helhed. »Område« forstået som særlige varianter af performance, kropslig, fortællende og kollektiv handlen, hvor tilstedeværelse forudsætter det virtuelle. Og omvendt.

I modellens bevægelse 1→3→4, hvor repetitionen er gældende, synes en vis stabilitet at være fremtrædende. Her kan der være tale om, forestiller jeg mig, en »restoration« fx i form af et politisk ønske om bevarelse af en del af en kulturarv eller et forsøg på en objektiv og »upåvirket« dokumentation ved hjælp af et billedmedie.

Min tanke er imidlertid, at der i bevægelsen 1→5a→5b er tale om mulighedsfelter af en anderledes særegen og dog ganske almen karakter: tilblivelse og foranderlighed kan manifestere sig samtidig med mere interessante former for stabilitet, idet de medvirkende her processuelt formulerer, forhandler, erfarer og realiserer *forhold* mellem det virtuelle og faktiske; refleksivt og kollektivt.

Om der i de historiske »non-events« er tale om blandingsformer af noget, der måske »er sket engang«, »sikkert er sket« og »nok aldrig er sket«, er i denne sammenhæng ikke afgørende. Men derimod igangsættende.

Leg som »not not-position«

Schechners begreb om *restored behavior* kan tillige rette opmærksomheden mod børns leg; dette i en grundform, der tager udgangspunkt i den tidlige barndoms oplevelse af adskillelse mellem et »jeg« og et »ikke jeg« i forhold til den omsorgsgivende voksne.

Imidlertid iagttager Schechner en tredje position: en »ikke ikke jeg«-position, der navnlig udfolder sig i leg: »Play itself uses actuality and fantasy in a »not me … not not me« way. The hieracies that usually set off actuality as »real« and fantasy as »not real« are set aside for the »time beeing«, the play-time«. (Ibid. s. 75).

Min opfattelse er her, at den dobbelte negation »ikke ikke jeg« åbner for et mulighedsfelt af den karakter, Schechner behandler i sin model for *restored behavior.*

»Ikke jeg«-positionen synes at understrege det »anderledes«, »rollen« eller et ret enkelt skridt ind i et handlingsforløb, dette jfr. grundmodellens 1→2, eller som Schechner skriver: »I become someone else, or myself in another state of being. There is only moderate displacement (…)«. (Ibid. s. 41).

Derimod accentuerer »ikke ikke jeg«-positionen en mulighed for at udvikle en figurs virtuelle potentialer i tilblivelse. I forhold til Schechners grundmodel peger »ikke ikke«-positionen frem mod det virtuelle mulighedsfelts »non-events«.

Schechner siger om dette, ret så tvetydigt: »The subjunctive character of the liminal time/space is reflected in the negative, antistructural frame around the whole thing«. (Ibid. s. 76).

Dette kan forstås således, at legens, ritualets eller performancens processuelle karakter er indeholdt i såvel dimensioner af afgrænsning som uforudsigelig processualitet. Den virtuelle udfoldelse sker i tid og rum og »ikke ikke«-positionen er en ramme: en kollektiv forståelse, der omgiver hele forehavendet.[3]

Rollen i leg eller fx i et ritual er således ikke statisk, den har ikke én indstuderet psykologi, der kan fremvises færdig og overbevisende, men i Schechners forstand mødes og brydes rollen derimod i nuet med andre roller i events af på den ene side virtuel-historisk og på den anden side fremtidig og »restored« karakter.

Meningskollaps

Schechner taler for, at konteksten for *restored behavior* ikke blot omfatter en snæver gruppe menneskers forestillinger og udøvelser: »A performance »takes place« in the »not me ... not not me« between performers, script, environment and audience. The larger the field of »between«, the stronger the performance«. (Ibid.).

Jeg opfatter udsagnet sådan, at det relationelle felt er karakteriseret af *kontakt*: en form for overenskomst mellem de medvirkende, kunstnere og publikum. Dette »mellemværende« – eller med Schechner: dette »between« – kan formentlig ekspandere og involvere mennesker i uafgrænset og uforudsigeligt omfang. Måske en ønskelig situation, hvor værk, tilblivelse og deltagelse integreres i en favnende og totaliserende bevægelse?

Men netop til en sådan tanke siger Schechner: »This can't happen. The field is precarious because it is subjunctive, liminal, transitional: it rests not on how things are but on how things are not; its existence depends on agreements kept among all participants«. (Ibid.).

»Precarious«: »usikkert«. Dette område »imellem« er sårbart. Følelsen af spænding og udfordring er proportional med tvivl og ængstelse, anfører Schechner.

Han uddyber dog ikke, hvor og under hvilke særlige omstændigheder kontakten mellem fx et publikum og performerne har mulighed for at

briste. Resultatet kan blive et veritabelt kollaps: »a mess (...) aloneness, emptiness, and terrible inadequacy«. (Ibid.).

Jeg forstår Schechner således, at det netop er dette »agreement«: den fælles forholden sig til forestilling eller performance som både virkelig og ikke-virkelig på samme tid, der er omdrejningspunktet. Her kan det briste – eller bære: »The field is the embodiment of potential, of the virtual, the imaginative, the fictive, the negative, the not (not)«. (Ibid.).

Gensyn og nysyn

Vi har hørt, hvordan Schechner taler om »strips«: elementer af visuelt materiale, filmoptagelser, der rummer mulighed for forskelligartede tolknings- og redigeringsstrategier. Jeg skrev om »strips« som et fortidigt materiale, »items«, der kan: »danne grundlag for skabelsen af en ny helhed, et stykke fremtid«.

Denne artikel vil afslutningsvis åbne for det perspektiv, at en forsker i et feltarbejde eller en dokumentarist er parthaver i kollektive refleksive bevægelsesforløb, og at disse processer kan ses i lyset af *restored behavior*.

Et fokus på »strips« peger således på netværk af hændelser og betydninger, der på skift fletter sig ind i hinanden, opstår og forsvinder, skiftende markant eller flygtigt. Dette perspektiv indebærer, at parterne udveksler dele af fortællinger, oplevelser, videooptagelser mv. Parterne iagttager kollektivt og refleksivt tidligere hændelser og situationer for derefter at udvælge særlige erfaringer som grundlag for nye handlinger. Et feltarbejde kan hermed indebære fx tolkning, forhandling, udvælgelse og formulering af ny viden, der også er brugbar i lokale sammenhænge.

En del af de fortidige hændelser antager sandsynligvis en fiktiv og narrativ karakter, der placerer sig mellem fortidige faktiske og virtuelle felter i Schechners model. Idet et feltforløb strækker sig over tid, bliver gensyn til genskaben: »det, vi gjorde« og »det, vi filmede« danner grund for nye begivenheder og beretninger.

I artiklens indledning beskrev jeg en situation fra videoen *Hulkamera*: to drenge omkring et sløret fotografi, en gruppe af børn i en kælder – samt en dokumentarist på besøg. Disse konstellationer dannede afsættet for afsnittet.

Den »umulige« hulkamerateknik udgør i forlængelse af Schechners tænkning en *non non-event*: en nærmest systematiseret benægtelse af fotografiet som neutralt sandhedsvidne og billedet som et isoleret ikke-relationelt medie. Det at stille sig alene eller sammen med andre foran en

æske (et fotografiapparat) med den hensigt at foretage en eksponering, der har alle muligheder for at mislykkes, rummer en højspændt risikabel omgang med visualitet, hvor et umiddelbart spørgsmål til fotografiet er: – Kan du se noget?

Noter

1. Jeg besøgte børnegruppen i foråret 1996. Lærer Troels Buse, Hjerk Harre Skole, havde introduceret børnene til hulkamerafotografi i billedkunstundervisning. Resultatet af mit besøg blev en 10 minutters video *Hulkamera* med tilhørende ledsagehæfte og artikel v. Lars Kiel Bertelsen (Bertelsen 1997).
2. Jeg vælger ikke at oversætte »restored behavior« eller »restoration of behavior«. På dansk vil en brugbar oversættelse formentlig lyde: »genskabt handling« eller »rekonstrueret handling«.
3. Børns anvendelse af datidsformer i rollelege rummer en vis parallel til Schechners »restored behavior«. Den sproglige form peger på, at der er tale om en virtuel fortidig non-event: et mulighedsfelt, der øves i praksis, i legefælleskaber. Dog vil jeg karakterisere børnenes datidsform som en konventionaliseret udgave af »restored behavior«. Således er det min tanke, at børnene benytter sig af datid, fordi den indgår som en anvendelig kode, et legesignal.

Litteratur

Ruby, Jay, ed. (1982): *A Crack in the Mirror: Reflexive Perspectives in Anthropology*, University of Pennsylvania Press.
Schechner, Richard (1982): »Collective Reflexivity, Restoration of Behavior«, i: Jay, Ruby, ed.: *A Crack in the Mirror: Reflexive Perspectives in Anthropology*, University of Pennsylvania Press, s. 39-82.
Bertelsen, Lars Kiel (1997): »Gummistøvle-fotografi« i ledsagehæfte til videoen *Hulkamera*.
Video *Hulkamera*. Lars Henningsen, 1997.